

האוכלוסיה החילונית-הוותיקה בישראל - ממדים וגבולות

בילוי משפחתי בחיק הטבע

מירב פייגנבאום
כפר קדימה

עוז אלמוג, שרון הורנשטיין

נוצר ב-6/30/2008

הגדרת המגזר הצברי הלא דתי

המגזר הצברי הלא דתי כולל יהודים שאינם חובשי כיפה (מסורתיים וחילונים), שאינם שייכים למשפחות שעלו ארצה מבר"מ לשעבר ומאתיופיה בעשרים שנים האחרונות ושאינם חברי קיבוץ (הקיבוצניקים אמנם מהווים חלק משכבת האוכלוסייה הצברית הלא-דתית, אך במדריך זה הם הוגדרו כמגזר בפני עצמו, בשל האופי המיוחד של סגנון החיים הקיבוצי).

זיהוי, אמדן וניתוח המגזר הצברי הלא דתי, כרוך בבעיות רבות, להלן העיקריות.

קשיים בסימון גבולות המגזר

ערבוב מין שאינו במינו

הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ורוב מכוני המחקר ממעטים לספק נתונים מזוככים (מספרים נטו) אודות המגזר הצברי הלא-דתי. בדרך כלל הנתונים מתייחסים לכלל האוכלוסייה היהודית בארץ, שכוללת גם חרדים, דתיים ועולים חדשים. העובדה, שהדתיים החרדים והעולים החדשים שונים מהאוכלוסייה החילונית/מסורתית בכמה מאפייני יסוד (למשל, פריון וגודל משק בית) מקשה מאד על סימון הגבולות הדמוגרפיים של המגזר הצברי הלא-דתי וכתוצאה מכך גם של איתור תהליכים דמוגרפיים ומגמות חברתיות המתרחשים בקרבו.

היעדר ההבחנה בין המגזר הצברי הלא-דתי לבין יתר המגזרים היהודיים יוצרת לא אחת תמונה בלתי-מדויקת ואף שגויה, שהציבור כלל אינו מודע לה. דוגמא עדכנית לכך היא תמונת הנישואים הבינעדתיים. הלמ"ס פרסמה ב-2007 נתונים המצביעים על כך שמגמת הנישואים הפנים עדתיים (אשכנזים עם אשכנזיות ומזרחיים עם מזרחיות) לא השתנתה במהלך השנים האחרונות. נתון זה, המהווה אינדיקציה חשובה לאי סגירת החציצה הבינעדתית, הובא בהבלטה בתקשורת הישראלית. אבל בפרסום הזה היתה הטעיה חמורה של הציבור, וזאת, משום שהאוכלוסייה,

שעליה דיווחה ה"מ"ס, כללה גם את העולים מחבר העמים. בפועל, בקרב האוכלוסייה היהודית הוותיקה קיימת דווקא מגמה של שבירת החציצה העדתית, ועם השנים גדל שיעור הנישואים בין אנשים ממוצא אשכנזי לאנשים ממוצא מזרחי. העובדה שבקרב העולים החדשים החציצה הזאת חזקה מאד, הטתה את הנתונים אודות המגזר הצברי הלא-דתי כולו.

גבולות מטושטשים בין דתיים למסורתיים

היום יותר מתמיד קו הגבול בין דתי למסורתי אינו חד. לא מעט אנשים חובשי כיפה מקיימים אורח חיים שהוא בעיקרו חילוני ומנגד אנשים רבים שאינם חובשי כיפה מגדירים עצמם כ'אנשים מאמינים'. הדבר יוצר שוליים דמוגרפיים אפורים של המגזר הזה, שבדרך כלל אינם באים לידי ביטוי בסקרים. אחת הפעמים הראשונות שבה ניסתה ה"מ"ס לתת ביטוי סטטיסטי לקבוצה זו היתה בסקר 'דתיות בישראל', שפורסם באפריל 2006 ואשר מתייחס לשנים 2002-2004. על פי סקר זה בקרב האוכלוסייה היהודית 8% הגדירו את עצמם כחרדים, 9% כדתיים, 12% כמסורתיים דתיים, 27% כמסורתיים ו-44% כחילונים.

עם זאת, חשוב לציין שבדרך כלל גם יהודי המחשיב עצמו כ'מאמין', 'קרוב לאלוהים', 'מסורתי' או כל הגדרה דומה שאינה 'דתי', אך בה בעת אינו חובש כיפה, קרוב יותר בהתנהגותו ובזהותו לאדם חילוני/מסורתי מאשר ל'דתי' (הדתיים האורתודוקסים עצמם מגדירים דתיות כשמירה על תרי"ג מצוות, ולא קיום סלקטיבי של נורמות דתיות) ולכן יש הגיון להכליל אנשים אלה במגזר הצברי הלא דתי.

גבולות מטושטשים בין עולים לוותיקים

גם ההבחנה בין עולה לבין וותיק אינה חדה, ומגדילה את מידת השרירותיות בזיהוי האדם כמי שמשתייך למגזר הצברי הלא-דתי ולא למגזרים אחרים. התשובה לשאלה "מתי אדם מפסיק להיות עולה?" קשה, ובסופו של דבר זוהי החלטה סטטיסטית (בדרך כלל עובר העולה למעמד של "ותיק" 20 שנה לאחר עלייתו). כידוע, ישנם אנשים שעלו רק לפני 3-4 שנים והתערותם כה חזקה, עד שקשה להבחין עוד בשונות שלהם ביחס לאוכלוסייה הוותיקה. לעומתם, ישנם אנשים שמתגוררים ועובדים שנים רבות בישראל, אך סגנון חייהם, תפישת עולמם וזהותם מחוברים באופן חזק יותר למולדתם הראשונה מאשר למולדתם השנייה.

מתוך כ-930 אלף איש, הנמנים על אוכלוסיית עולי ברה"מ לשעבר (כלומר, הם או הוריהם עלו ארצה מ-1989 ואילך), כ-220,000 הם ילידי ישראל (נכון ל-2006). רבים אחרים נולדו במדינות חבר העמים אך בילו את רוב חייהם בישראל. מסקרים, מתצפיות ומראיונות, נוכחנו שמדובר באוכלוסייה הקרובה בסגנון החיים השלה ובזהות שלה לאוכלוסייה היהודית הוותיקה, ולפיכך יכולה להיכלל במגזר הצברי הלא-דתי.

אמא ותינוק במנשא
דליה בר אור

ל-2006). רבים אחרים נולדו במדינות חבר העמים אך בילו את רוב חייהם בישראל. מסקרים, מתצפיות ומראיונות, נוכחנו שמדובר באוכלוסייה הקרובה בסגנון החיים השלה ובזהות שלה לאוכלוסייה היהודית הוותיקה, ולפיכך יכולה להיכלל במגזר הצברי הלא-דתי.

עם זאת, אף שיש בכך מידה כלשהי של שרירותיות, היא כלולה במדריך זה במסגרת מגזר דוברי הרוסית. זאת, הן משום שלתרבות הרוסית ולזהות הרוסית עדיין נוכחות משמעותית מאד בחייהם של רוב העולים (מכל השנים), הן משום שרבים מהישראלים הוותיקים מזהים אותם כ"רוסים", ומעל לכל, החלוקה המגזרית במדריך זה מבוססת בעיקר על שיוך של בתי-אב (משפחות), ולכן הגם שהילדים במשפחה הרוסית משפיעים על תפישותיה הנורמטיביות ואורח חייה, עדיין להורים חשיבות גדולה יותר בתא המשפחתי.

אפשר להניח שבעשור הבא, רבים מאלה המשתייכים כרגע (מבחינת האפיון הסוציולוגי) למגזר דוברי הרוסית ישויכו למגזר הצברי הלא-דתי (בעיקר הילדים שיהפכו לבעלי משפחות).

מן הראוי להדגיש שהמגזר הצברי הלא-דתי במדריך זה כולל בתוכו גם עולים, אשר עלו ארצה בעשרים השנים האחרונות ממדינות שאינן חבר העמים או אתיופיה. עולים אלה נכללים במגזר הצברי הלא-דתי, בשל מספר סיבות: א. משקלם הלא-משמעותי באוכלוסייה (פחות מ-200 אלף איש) שלא אפשר להם ליצור תרבות משנה רחבה שיש לה השפעה משמעותית על החברה הישראלית ועל זהותם העצמית והחברתית של העולים. ב. אין להם ארגונים ומוסדות פנימיים (ארגוני פנאי, מוסדות חינוך וכו') בהיקף ובעומק שייצרו בידול חברתי וזהות ייחודית יציבה. ג. ברוב המקרים (יש יוצאי דופן) הם אינם מרוכזים במרחב הגיאוגרפי ולכן לא יוצרים מסה קריטית המאפשרת להם ולציבור לאבחן אותם כקבוצה. ד. הלמ"ס ומכוני מחקר אחרים לא מפרסמים עליהם מסה מספקת של נתונים.

עם זאת, איננו מתעלמים מהשונויות ומההשפעה של הקבוצות הללו, ובמקרים רבים מוקדש להם פרק נפרד בתוך שדות הניתוח (הקטגוריות/סעיפים). כך, למשל, בקטגורית ה"אוכל" אפשר למצוא אפיונים של מאכלים דרום-אמריקאיים, המייחדים את עולי דרום אמריקה, ובקטגורית "שפה ולשון" אפשר למצוא התייחסות ספציפית לקשיי השפה של עולי הארצות האנגלוסקסיות.

אנו לוקחים בחשבון שבעתיד עשויה להיווצר בארץ מסה קריטית של עולים מארצות נוספות, לכך מאתיופיה וחבר העמים, שתהפוך למעין מגזר או תת מגזר. העלייה מצרפת, שגדלה מאד בשנים האחרונות היא "מועמדת" רצינית.

חשוב לציין שיש קבוצות אתניות בארץ, שיש להן מצד אחד אפיונים של תרבות משנה, אבל עדיין קשה להגדירן כמגזר העומד בפני עצמו. הדוגמא המובהקת ביותר הם היהודים הגרוזינים. משקלם הדמוגרפי גדול (למעלה מ-100,000 איש) ותפקיד העדה בחיי רבים מהם חשוב ומרכזי (בתי תפילה, דפוסי חתונה וכו'). הם יושבים למעשה בתפר שבין המגזר הצברי הלא-דתי למגזר דוברי הרוסית ובין המגזר הדתי למגזר המסורתי. בסופו של דבר, בשל תהליכי חילון וטמיעה משמעותיים העוברים עליהם, הם נכללו במדריך זה במגזר הצברי הלא דתי.

גבולות מטושטשים בין מזרחים לאשכנזים

אחת ההבחנות המושרשות ביותר בחברה הישראלית היא ההבחנה בין מזרחיים לאשכנזים. אולם כאשר מדובר בחלוקה סטטיסטית מתברר שלהבחנה הזאת תוקף מפקפק מאד. הלמ"ס, ובעקבותיה גם חוקרים אחרים בארץ, קובעים את מוצאו העדתי של האדם על פי מוצא האב. כך למשל, אדם מוגדר "מזרחי" אם "אחד מהוריו מזרחי (נולד באסיה-אפריקה) ולא יליד הארץ" ואילו אדם מוגדר כ"אשכנזי" אם "אחד מהוריו אשכנזי (נולד באירופה-אמריקה) ואינו יליד הארץ".

קביעת מוצאו של אדם על פי מוצא אביו היא מוסכמה רווחת בעולם, אולם מדובר במוסכמה שרירותית, ולמעשה מטעה, מפלה ולכן גם אנכרוניסטית. היא מבוססת על הנחה שוביניסטית, בלתי אמפירית בעליל, שאורח החיים במשפחה מוכתב בעיקר על ידי האב/בעל ולא על ידי האישה/רעיה (כפועל הוא מוכתב על ידי שניהם במינוחים שונים).

בישראל ההסתמכות על מוצא האב כמגדיר המוצא יוצרת "רעשים" כה חריפים במערכת, עד שספק אם יש בכלל מקום להשתמש בה. באין אלטרנטיבה זמינה, נאלצנו לעשות שימוש בנתונים הללו במדריך הזה, אך כדי לא להטעות את הקוראים אנחנו מסייגים ומסבירים בכל פעם שקיימים "רעשים" כאלה.

בשנים האחרונות רווחת יותר ויותר בפרסומי ה"למ"ס, ובכלל, ההבחנה המשולשת: בין מזרחיים, אשכנזים וילידי הארץ (כאלה שהם והוריהם נולדו בארץ). אולם, חרף ההבחנה הזאת, המשפרת את רזולוציית התמונה הדמוגרפית, חוקרים רבים עדיין מציגים תמונה מעוותת של פערים בין אשכנזים למזרחיים, משום שהנתונים שלהם מתייחסים עדיין להגדרת המוצא הישנה. דוגמא לכך ניתנה במחקר שפורסם בעיתונות ב-2007. לציבור הובאו ממצאים המלמדים ש"הפערים העדתיים במערכת החינוך לא נסגרו" (כך בכותרת שהופיעה בעיתון). דווח כי 70 אחוז מהתלמידים האשכנזים זכאים לתעודת בגרות לעומת 52 אחוז מהתלמידים המזרחיים. אך מי הם אותם "אשכנזים" ו"מזרחיים" שעליהם מדבר המחקר? האותיות הקטנות מלמדות ש"מזרחיים" הוגדרו כתלמידים "שאחד מהוריהם מזרחי ואינו יליד הארץ", כלומר קטגוריה שלה משתייכים בפועל רק מיעוט מהמשפחות המזרחיות (רוב המשפחות ממוצא מזרחי הן כאלה ששני ההורים הם ילידי הארץ).

האשכנזים הוגדרו כתלמידים "שאחד מהוריהם אשכנזי ואינו יליד הארץ", כלומר הגדרה המכילה את רוב העולים מחבר העמים - כמות ניכרת של אזרחים, אשר להם, כאמור, אפיונים סוציו-אקונומיים משלהם וספק אם אפשר להכלילם בקבוצת האשכנזים הוותיקים.

חשוב להדגיש שוב: במשך שנים רבות בארץ ההבחנה בין "מזרחי" ו"אשכנזי" נבעה מכך שרוב האנשים בארץ או הוריהם נולדו בחו"ל. היום רוב בני המגזר הצברי הלא-דתי הם ילידי הארץ, וההורים של יותר ממחציתם נולדו גם כן בישראל: על פי ה"למ"ס, בשנת 2006 כ-3.7 מיליון איש מבין היהודים (דתיים וחילונים כאחד) נולדו בישראל, ומתוכם 1.9 מיליון הם ילידי ישראל שגם אביהם נולד בישראל. במילים אחרות, רוב "האשכנזים" ורוב "המזרחיים" סגנו מעט מאד תרבות "אשכנזית" או "מזרחית" ועיקר תפישת עולמם וסגנון חייהם הושפע מחוויות ישראליות ומקורדים תרבותיים של התרבות היהודית הפופולרית (בתי ספר ממלכתיים, טלוויזיה, צבא וכו').

גבולות מטושטשים בין קיבוצניק ל"עירוני"

במשך שנים רבות היו החיים בקיבוץ - שהוא יצירה ישראלית ייחודית - בעלי אופי שונה בתכלית מהחיים מחוץ לקיבוץ. בשל עקרונות וכללי הסוציאליזם הקומונאלי ("כל אחד לפי יכולתו לפי צרכיו"), הרשת התנועתית, שקשרה את הקיבוצים זה לזה, והבידוד היחסי שלהם במרחב, שיצר קהילות אוטונומיות, נחשבה החברה הקיבוצית למעין מגזר בפני עצמו. היו שראו במושבים השיתופיים חלק מהמגזר הזה, שזכה לשם "ההתיישבות העובדת". "ההתיישבות העובדת" נחשבה למגזר חשוב בחברה הישראלית, חרף קוטנו (לא יותר מ-3% מהאוכלוסייה הישראלית) בעיקר בשל השפעתו ההיסטורית-תרבותית, שחרגה בהרבה מגודלו הדמוגרפי.

בשנים האחרונות עובר הקיבוץ תהליכי הפרטה, ומאבד במהירות את צביונו הישן. לכאורה, אין בשלב זה אותה הצדקה לקטלג אותו כמגזר בפני עצמו, במיוחד לאור העובדה שרוב האוכלוסייה הכלולה בו (למעט הקיבוצים הדתיים) היא אוכלוסייה יהודית, ותיקה וחילונית. עם זאת, לדעתנו, עדיין יש הצדקה סוציולוגית להתייחס לקיבוצים כאל מגזר נפרד, בשל האופי המיוחד של החיים בקיבוץ ובשל המורשת התרבותית - שני מרכיבים ההופכים את הקיבוץ לשונה מיתר המגזרים ולאחד מ"צבעי היסוד" של החברה הישראלית.

גבולות מטושטשים בין "אזרחי ישראל" ל"יורדים" (מהגרים)

משרד הקליטה פרסם בנובמבר 2003, הערכה על פיה כ-750 אלף ישראלים חיים בחו"ל, בעיקר בארה"ב ובקנדה -

כ-12.5% מכלל האוכלוסייה היהודית בישראל.

ההגדרה של "יורד" במילונים השונים היא איכותית בלבד: "עוזב את ארץ-ישראל כדי להשתקע בחוץ לארץ" (מילון ספיר), ואינה מתייחסת למספר שנים כזה או אחר.

הלמ"ס מגדירה "יורד" (ישראלי שעזב את הארץ במטרה לבנות את עתידו מחוץ לישראל) כמי שלא חזר לארץ לאחר שנה מיום יציאתו. כמובן, שזו הגדרה דמוגרפית מחמירה מאד, ולמעשה, שרירותית, והיא אינה מבטאת את ההיקף האמיתי של מספר היורדים.

בפועל רוב הישראלים ששוהים בחו"ל, עד כעשר שנים, ממשיכים לראות עצמם כישראלים, והרוב המכריע אף חוזר לארץ. זאת ועוד, רבים מהישראלים השוהים תקופות ארוכות בחו"ל מחזיקים בדרכון ישראלי. הם מרבים לבקר בארץ, שומרים על קשר הדוק אם משפחותיהם וחבריהם בארץ, ורבים מהם אף מצביעים בבחירות. במלים אחרות, מבחינה חברתית הם יכולים להיחשב כחלק בלתי נפרד מהחברה הישראלית. ואף על פי כן, משקלם הדמוגרפי לא נכלל בסטטיסטיקות הרשמיות.

ממדי העם היהודי

כאמור, המגזר הצברי הלא דתי הוא כולו יהודי, ועל כן בראייה עולמית כוללת יש לראות אותו כחלק מהעם היהודי כולו, וליתר דיוק כחלק מהפלח הלא דתי בעם היהודי, שהוא היום הרוב מקרב היהודים.

לפני מלחמת העולם השנייה עמד מספר היהודים בעולם על כ-16.6 מיליון.

מספר היהודים בעולם לא חזר לממדיו מלפני השואה, שבמהלכה איבד העם היהודי כ-6 מיליון מבניו.

אין בידינו נתונים המבוססים על סקר מקיף בנוגע לגודלה של האוכלוסייה היהודית בעולם כיום. עם זאת קיימות לא מעט הערכות של חוקרים ממוסדות וארגונים שונים לגבי מספר היהודים בעולם

והתפלגותם בתפוצות. בין מקורות אלה ניתן למנות את הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, את אטלס כרטא, את נתוני ה- American Jewish Committee ואת נתוני ה- Jewish Virtual Library. אמנם קיימים הבדלים בהערכות בין מקורות אלה, אשר נובעים לא פעם ממחלוקת בשאלה מי נחשב יהודי, אולם התמונה הכללית באשר למספר הכולל של יהודי העולם ולחלוקתם בתפוצות (בעיקר בכל הנוגע לישראל וארה"ב) דומה בכולם.

על פי הערכות אלה, מונים יהודי העולם בין 13 מיליון ל-14 מיליון איש לערך (נכון למחצית העשור הראשון של המאה ה-21). כ-40% מהם (כ-5.5 מיליון) חיים בישראל ושיעור דומה חי בארה"ב. פרופ' סרג'יו דלה-פרגולה

חברים מבליס בפאב

שירה אלמוג

מהאוניברסיטה העברית בירושלים מעריך כי בשנת 2030 נגיע לאיזון: מחצית מיהודי העולם יחיו בישראל.

הריכוזים העיקריים של היהודים בעולם:

ישראל

כ-5.5 מיליון יהודים.

צפון אמריקה

כ-5.7 מיליון יהודים.

מתוכם כ-5.3 מיליון בארה"ב, כ-380,000 בקנדה וכ-40,000 במקסיקו.

דרום ומרכז אמריקה

כ-400,000 יהודים.

מתוכם כ-185,000 בארגנטינה וכ-97,000 בברזיל.

אירופה (ללא בריה"מ לשעבר)

כ-1.2 מיליון יהודים.

מתוכם כ-490,000 בצרפת, כ-300,000 בבריטניה, כ-120,000 בגרמניה, כ-50,000 בהונגריה וכ-31,000 בבלגיה.

בריה"מ לשעבר

כ-400,000 יהודים.

מתוכם כ-230,000 ברוסיה וכ-80,000 באוקראינה.

אפריקה

כ-80,000 יהודים.

מתוכם כ-72,000 בדרום אפריקה.

אסיה (ללא ישראל)

כ-20,000 יהודים.

אוקיאניה

כ-110,000 יהודים.

מתוכם כ-103,000 באוסטרליה.

עד כה לא נמצאו נתונים המבחינים בין יהודים דתיים לבין יהודים לא דתיים מתוך כלל אוכלוסיית היהודים בעולם, למעט בארה"ב. ב-2001 פורסם מחקר של המרכז ללימודי מוסמכים באוניברסיטת ניו יורק (the Graduate Center of The City University of New York) ובו נמצא שכמעט מחצית מהיהודים האמריקאים מזהים עצמם כחילונים או 'פחות או יותר חילונים' (secular or somewhat secular). זאת ועוד, מחצית מיהודי ארה"ב לא משתייכים לקהילה, מרכז או ארגון יהודי כלשהו והדבר מעיד על זיקה חלשה לזהות היהודית הדתית. עם זאת, רבים רואים בעצמם יהודים מבחינה תרבותית (cultural Jews).

פרופ' דלה-פרגולה, אשר הנחה את הפרויקט למחקר דמוגרפי של העם היהודי, מציין כי נכון לשנת 2002 קצב גידול האוכלוסייה היהודית בעולם שאף לאפס, בעיקר בשל נישואי תערובת. בארצות מזרח אירופה, למשל, היו

נשואים למעלה מ-80 אחוז מהגברים היהודים לנשים לא יהודיות, ולכן ילדיהם לא נחשבו ליהודים. 70 אחוז מהנשים היהודיות במזרח אירופה היו נשואות באותה עת לגברים לא יהודים, ובמשפחות רבות מסוג זה היתה התנתקות מהדת. לדבריו, ב-1990 הגיע שיעור נישואי התערובת לכ-50 אחוז, והמספר רק גדל מאז. המגמה הכללית לא השתנתה גם היום.

לפי הפרויקט למחקר דמוגרפי של העם היהודי בהנחיית פרופסור סרג'יו דלה-פרגולה מהאוניברסיטה העברית בירושלים, נכון לשנת 2002, אזור תל-אביב רבתי הוא האזור שבו מרוכזים הכי הרבה יהודים - 19.3 אחוז מכלל היהודים בעולם. במקום השני דורגה ניו-יורק, שבה חיים 14.9 אחוז מהיהודים, והרחק מאחור חיפה, עם 4.9 אחוזים.

אומדן אוכלוסיית המגזר הצברי הלא דתי

שיטת חישוב ראשונה

על פי נתוני הלמ"ס, בסוף שנת 2007 מנתה אוכלוסיית מדינת ישראל 7,200,000 נפש (לא כולל העובדים הזרים, שמספרם נאמד בכ-186 אלף בשנת 2006 - מקצתם שהו בארץ פחות משנה).
מהם:

- כ-950 אלף נפש עולי חבר העמים וצאצאיהם (דור ראשון).
- כ-115,000 עולי אתיופיה וצאצאיהם.
- כ-750,000 דתיים.
- כ-650,000 חרדים.
- כ-1,450,000 דוברי ערבית (מוסלמים, נוצרים ודרוזים).
- כ-130,000 חברי קיבוץ.

ארוחה משפחתית חגיגית

אורי לוי
באירוע משפחתי נוהגת המשפחה המורחבת להתכנס לארוחה חגיגית, חיפה

אם מפחיתים את סכום האוכלוסיות לעיל מסך אוכלוסיית ישראל מקבלים יתרה של **3,305,000 (כשלושה מיליון ושלוש מאות אלף נפש)**. זהו המספר המשוער של המגזר הצברי הלא דתי (ללא אוכלוסיית היורדים).

שיטת חישוב שנייה

האוכלוסייה היהודית כולה במדינת ישראל (חרדים, דתיים, עולים, חילונים ומסורתיים) מנתה ב-2007 כ-5,442,000 נפש.

על פי סקר של הלמ"ס (2004) בקרב האוכלוסייה היהודית 8% מגדירים את עצמם כ'חרדים', 9% כ'דתיים', 12% כ'מסורתיים' - דתיים, 27% כ'מסורתיים' ו-44% כ'חילונים'.

החילונים מהווים אפוא כ-2,400,000 נפש.

נפחית ממספר זה את העולים מחבר העמים וצאצאיהם המוגדרים על ידי הלמ"ס כ'יהודים' (635,000) כיוון שרובם ככולם מגדירים עצמם כ"חילונים", ונקבל: 1,765,000 חילונים ותיקים. נפחית ממספר זה את חברי הקיבוצים (130,000) ונקבל: **1,635,000 חילוניים.**

מאחר והמגזר הדתי מורכב גם מאנשים **מסורתיים**, הנחנו כי כל אלה שהגדירו עצמם כ"מסורתיים" (27%), ומחצית מאלו שהגדירו עצמם כ"מסורתיים-דתיים" (6% שהם מחצית מה-12%), נמנים על המגזר הצברי הלא-דתי. אלה מהווים 33% מהאוכלוסייה היהודית, שהם כ-1,800,000 נפש. נפחית ממספר זה כ-50% מעולי אתיופיה וצאצאיהם (63,000), בהנחה שלא יותר משיעור זה מגדיר עצמו כדתי ושיעור זניח מגדיר עצמו כחילוני. **נקבל: 1,735,000 מסורתיים.**

מכאן שאוכלוסיית המגזר הצברי הלא-הדתי מונה כ-**3,370,000 נפש (סך כל החילונים והמסורתיים)**

סיכום

הפער בין האומדן על פי השיטה הראשונה (3,305,000) לבין האומדן על פי השיטה השנייה (3,370,000) עומד על מספר סביר (בהתחשב בהנחות היסוד השונות) של 65,000 (פחות מ-2% טעות). לפיכך, אנו מעריכים את אוכלוסיית המגזר הצברי הלא דתי כממוצע בין שני האומדנים: **3,350,000.**

מספר משקי הבית בישראל והתפלגותם

בילוי על שפת הים
מיכאל רוזין

"משק בית" מוגדר על ידי הלמ"ס כקבוצת אנשים, הגרים רוב ימות השבוע באותה דירה, ויש להם תקציב הוצאות משותף למזון או כאדם הגר לבד.

"משק בית משפחתי" מוגדר כמשק בית, שיש בו לפחות משפחה אחת.

הנתונים על משקי בית ומשפחות בישראל - ובכלל זה של אוכלוסיית העולים - מבוססים על סקר כוח אדם. הנתונים כוללים את כלל משקי הבית, פרט למשקי בית בקיבוצים, מוסדות, מעונות סטודנטים והגרים מחוץ ליישובים (בדווים בדרום ואחרים).

מאפיינים שונים של משקי הבית משתנים במשך הזמן בעקבות שינויים שחלים בחברה. מאפיינים אלו מבחינים גם בין אוכלוסיות שונות - בני דתות שונות, בני גילים שונים, בני מין שונה וכדומה.

בשנת 2006 חצה מספר משקי הבית בישראל את קו שני המיליון ומספרם הגיע ל-2,007,300 משקים. זאת לעומת

כ - 549,000 משקי בית בשנת 1960. במקביל קטן ממוצע הנפשות למשק בית באותה תקופה - מ-3.9 נפשות ב-1960 ל-3.34 נפשות למשק בית ב-2006.

סוגי משקי בית

משקי בית משפחתיים (משק בית עם משפחה אחת לפחות): 80.5% מכלל משקי הבית בישראל.
 משקי בית עם משפחה אחת בלבד: 76.6% מכלל משקי הבית בישראל.
 משקי בית עם משפחה אחת ואנשים נוספים: 2.9% מכלל משקי הבית בישראל.
 משקי בית עם שתי משפחות ויותר: 2.0% מכלל משקי הבית בישראל.
 משקי בית לא משפחתיים: 18.5% מכלל משקי הבית בישראל.
 משקי בית של נפש אחת: 17.7% מכלל משקי הבית בישראל.
 משקי בית של אנשים ללא קרבה משפחתית ביניהם: 0.8% מכלל משקי הבית בישראל.

ממוצע נפשות למשק בית בישראל

כלל האוכלוסיה: 3.34

יהודים: 3.10

ערבים ודרוזים: 4.90

אחוז משקי בית של נפש אחת בישראל

כלל האוכלוסיה: 17.7%

יהודים: 19.9%

ערבים ודרוזים: 4.8%

אחוז משקי בית של 7 נפשות ומעלה בישראל

כלל האוכלוסיה: 6.2%

יהודים: 3.9%

ערבים ודרוזים: 21.1%

משקי בית עם ילדים עד גיל 17 (זוגות צעירים)

מספר משקי בית: 930,700

אחוז מכלל משקי הבית: 46.7%

משקי בית עם בני 60 ומעלה

מספר משקי בית: 482,100

אחוז מכלל משקי הבית: 24.0%

אפיונים נוספים

מבין משקי הבית, 1,688,300 היו יהודיים (84.1%) ו-272 אלף משקי בית היו ערביים (13.6%). יתר משקי הבית

מספר הנפשות הממוצע למשק בית בישראל עמד על **3.34 נפשות** למשק בית בכלל האוכלוסייה, כשבאוכלוסייה היהודית הוא עמד על **3.10**. אין בידינו נתונים מדויקים על מספר הנפשות במשקי הבית של המגזר הצברי הלא דתי, אך אנו מניחים כי **היא** הוא נמוך במקצת מזה שבכלל האוכלוסייה היהודית (**סביב ה-3 נפשות למשפחה**), שכן מספר הנפשות הממוצע במשקי הבית היהודיים כולל גם את משקי הבית של האוכלוסייה החרדית, הנחשבים לגדולים יותר.

מבין משקי הבית בכלל האוכלוסייה הישראלית, 1,616,500 (80.5%) הם משקי בית "משפחתיים" (שבהם מתגוררת לפחות משפחה גרעינית אחת) ו-390,800 (19.5%) משקי בית "לא משפחתיים" הם ברובם משקי בית של אנשים הגרים לבד (17.7% מכלל משקי הבית). רוב ה'בודדים' הם מהאוכלוסייה היהודית החילונית, אך אין נתון על התפלגותם בין אוכלוסיית העולים לבין האוכלוסייה היהודית הוותיקה.

מספר המשפחות בישראל

"משפחה גרעינית" מוגדרת כתא חברתי ובו שני אנשים או יותר הגרים באותו משק בית וקשורים זה לזה ביחסי קרבה כבני זוג או כהורים וילדים. סוגי המשפחות העיקריים הן: זוג בלבד, זוג עם ילדים הו הורה יחיד עם ילדים.

נכון ל-2006 מספר המשפחות בישראל עומד על **1,659,500**.

ממוצע נפשות למשפחה

כלל האוכלוסייה: 3.74

יהודים: 3.54

ערבים ודרוזים: 4.87

ממוצע ילדים עד גיל 17 במשפחה

כלל האוכלוסייה: 2.34

יהודים: 2.19

ערבים ודרוזים: 3.00

אחוז משפחות של זוגות הורים עם ילדים קטנים (עד גיל 17)

כלל האוכלוסייה: 50.7%

יהודים: 47.1%

ערבים ודרוזים: 70.3%

אחוז משפחות חד הוריות עם ילדים קטנים (עד גיל 17)

כלל האוכלוסייה: 6.0%

יהודים: 6.1%

ערבים ודרוזים: 4.2%

משקי הבית בישראל גדולים יחסית לאלה של מרבית מדינות אירופה וצפון אמריקה.

ממוצע נפשות למשק בית 2000 - 2001 - השוואה בין-לאומית

מדינה	ממוצע נפשות למשק בית
ישראל	3.4
ספרד	3.6
אירלנד	2.9
רומניה	2.8
איטליה	2.6
ארצות הברית	2.6
הונגריה	2.6
יוון	2.6
קנדה	2.6
לוקסמבורג	2.5
צרפת	2.5
בלגיה	2.4
הממלכה המאוחדת	2.4
הולנד	2.3
פינלנד	2.2

למ"ס, משקי בית ומשפחות: תכונות דמוגרפיות 2001 - 2002 - על פי סקרי כוח אדם, 2006.

גם אם משווים בין ממוצע הנפשות למשק בית של היהודים בישראל (3.1), שהוא הנמוך מזה של כלל אוכלוסיית ישראל, לממוצע הנפשות למשק בית במדינות אחרות, עדיין נמצא כי משקי הבית בישראל גדולים יחסית לאלה של שאר המדינות.

התפתחות היסטורית של משקי הבית בישראל

הגידול, שחל במספר משקי הבית, תלול יותר מהגידול באוכלוסיית ישראל. עובדה זו מצביעה על קיומם של גורמים נוספים לגידול במספר משקי הבית, המסבירים גם את הירידה בממוצע הנפשות למשק בית. בין גורמים אלו ניתן למנות את העלייה באחוז הצעירים הרווקים הגרים בנפרד מהוריהם, שינויים בדפוסי הנישואים והפריון, הגידול בחלקם היחסי של בני 65 ומעלה ושל אוכלוסיית עולי 1990 ואילך (שתיהן קבוצות המאופיינות במשקי בית הקטנים יחסית מיתר האוכלוסייה).

חשוב להבחין בין השינויים שחלו בגודל משקי הבית היהודיים לבין השינויים שחלו בגודל משקי הבית הערביים. בקרב האוכלוסייה היהודית, הוכפל אחוז משקי הבית שבהם מתגוררת נפש אחת בגפה מ-10% ב-1960 ל-20% בשנת 2002. במקביל חלה באותה תקופה ירידה ניכרת בחלקם היחסי של משקי בית גדולים - הכוללים שבע נפשות ויותר - מ-9% ב-1960 ל-4% בשנת 2002. שינויים אלו משתקפים בירידה, שחלה במוצע הנפשות למשק בית בתקופה זו.

הירידה בגודלם של משקי הבית היהודיים נבעה, בין השאר, משינויים חברתיים ודמוגרפיים, שחלו באוכלוסייה היהודית, ביניהם: דחיית גיל הנישואים, עלייה בנטייתם של צעירים לעזוב את בית הוריהם, ירידה בפריור של נשים יהודיות, דחיית לידת הילד הראשון ועלייה בתוחלת החיים, שהגדילה את חלקם היחסי של בני ה-65 ומעלה. העלייה מברה"מ לשעבר היתה גורם חשוב לירידת גודלם של משקי הבית.

בשונה מהאוכלוסייה היהודית, באוכלוסיית הערבים והלא יהודים האחרים, חלה ירידה בחלקם היחסי של משקי הבית שבהם נפש אחת בלבד בתקופה שבין השנים 1960-2002. במשקי הבית הגדולים התמונה מורכבת יותר: עד שנות השמונים חלה עלייה בחלקם היחסי של משקי בית אלו, ואילו לאחר מכן חלה ירידה. אולם, גם לאחר ירידה זו, אחוז משקי הבית שבהם שבע נפשות ויותר עדיין גבוה יותר באוכלוסיית הערבים והאחרים לעומת האוכלוסייה היהודית (22% אצל הערבים ו-4% אצל היהודים נכון לשנת 2002).

גודל משק בית ממוצע באוכלוסייה הערבית גבוה בכמעט שתי נפשות במוצע בהשוואה ליהודית (5.1 מול 3.1 נכון ל-2006).

45% ממשקי הבית היהודיים הם קטנים (עד שתי נפשות) בעוד שרק 14% ממשקי הבית הערבים הם משקי בית קטנים (עד שתי נפשות). לעומת זאת, ב-57% ממשקי הבית הערביים יש לפחות חמש נפשות - זאת בהשוואה ל-21% בלבד ממשקי הבית באוכלוסייה היהודית (נכון ל-2006).

דפוסי הפריור השונים באוכלוסייה הערבית ובאוכלוסייה היהודית מסבירים במידה רבה את ההבדלים הללו. נשים ערביות מתחילות בדרך כלל את שלב הפריור סמוך יותר לנישואיהן בהשוואה לנשים יהודיות. כמו כן, רמת הפריור באוכלוסייה הערבית גבוהה בהרבה מזו שבאוכלוסייה היהודית, וכתוצאה מכך במשפחות ובמשקי הבית הערביים יש יותר ילדים מאשר באלו היהודיים. הסבר נוסף להבדלים בגודל משק הבית בין האוכלוסייה היהודית לערבית הוא דפוסי המגורים השונים של שתי האוכלוסיות.

בעקבות גל העלייה של שנות התשעים התווספו לאוכלוסייה הלא-יהודית אוכלוסיות שאינן ערביות - בעיקר נוצרים לא ערבים וחסרי סיווג דתי (עד שנת 2000 לא היה ניתן להפריד בסקר כוח אדם בין משקי הבית הערביים לבין משקי הבית הלא-יהודיים שאינם ערביים - "האחרים". הפרדה זו התאפשרה בסקר כוח אדם החל משנת 2001. באותה שנה כ-83% ממשקי הבית, שאינם יהודיים, היו ערביים, והיתר - כ-17% "אחרים").

חלק מהירידה בשנות התשעים בגודל משק הבית בקרב האוכלוסייה הלא יהודית נגרם אפוא מכך שלאוכלוסיית משקי הבית הערביים והאחרים הצטרפו בתקופה זו משקי בית רבים של אוכלוסיית עולי ברית המועצות לשעבר (שאינם יהודים). אוכלוסייה זו מאופיינת הן ברמת פריור נמוכה בהשוואה לאוכלוסייה הערבית והן במשקי בית קטנים יותר.

מגמות בגידול אוכלוסית המגזר הצברי הלא דתי

האטה בגידול האוכלוסיה הכללית בארץ

על פי נתוני הלמ"ס, שיעור גידול האוכלוסיה הישראלית (ערבים ויהודים כאחד) בחמש השנים האחרונות (עד 2007) היה 1.8%. קצב זה מהווה חזרה לקצב הגידול שהיה בשנות ה-80 שנים בהן הייתה העלייה לישראל מהנמוכות מאז קום המדינה. בשנות ה-90, לשם השוואה, היה שיעור הגידול כ-3% בממוצע לשנה.

ירידה בשיעור האוכלוסייה היהודית באוכלוסיית ישראל כולה

מנתוני הלמ"ס עולה כי משנת 1996 ועד שנת 2006 ניכרת מגמת ירידה בחלקה של האוכלוסייה היהודית בישראל, ושיעור היהודים במדינה ירד ב-4.3%.

אוכלוסיית ישראל לפי דת, באחוזים

שנה	1996	2006
יהודים	80.1	75.8
מוסלמים	14.6	16.4
נוצרים	2.1	2.1
דרוזים	1.64	1.65
סה"כ	100	100

למ"ס, שנתון סטטיסטי לישראל, 2007 לוח 2.2.

גידול האוכלוסייה גבוה במחוז המרכז, במחוז ירושלים וביהודה ושומרון

בשנים האחרונות ניכר גידול משמעותי של אוכלוסיה (מעל לממוצע הארצי) בשלושה אזורים בישראל: במחוז המרכז (המחוז בעל האוכלוסייה הגדולה ביותר בישראל, שמנתה ב-2006 כ-1,690,800 נפש), במחוז ירושלים ובאזורי יהודה ושומרון.

מגמת גידול בולטת באוכלוסיית תל אביב-יפו

בתל אביב יפו, הנחשבת ל'בירת' המגזר הצברי ולעיר המושכת צעירים מסורתיים וחילוניים, נמשכה בשנים האחרונות מגמת העלייה בקצב הגידול בשנים. העיר מנתה בשנת 2007 כ-1,209,500 נפש לאחר שנוספו בה 6,000 נפש (על פי ההפרש בין אוכלוסיית העיר בסוף 2006 לבין אוכלוסיית 2007, מנתוני הלמ"ס).

עיקר הגידול נובע מהגירה של תושבים לעיר: כ-24,870 נכנסים (66% מתוכם בגילאים צעירים בני 20-34)

היישובים שמהם מגיעים הכי הרבה מהגרים (למעלה מאלף נפש כל אחד) לתל אביב-יפו הם רמת גן, ירושלים, חולון, בת ים, ראשון לציון וחיפה.

רוב תושבי ישראל גרים בערים

האוכלוסייה בישראל היא אוכלוסייה עירונית בעיקרה, כמו ברוב המדינות המערביות. יותר מ-91% ממנה מתגוררים ביישובים עירוניים המונים 2,000 תושבים ומעלה.

בשנת 2006 מנתה האוכלוסייה המתגוררת ביישובים העירוניים (יהודים וערבים) 6.5 מיליון נפש, המהווים 92% מאוכלוסיית המדינה. שיעור הגידול השנתי של אוכלוסייה זו היה 1.8%. רבע מכלל אוכלוסיית המדינה מתגוררת באחת מחמש הערים הגדולות (ירושלים, תל אביב-יפו, חיפה, ראשון לציון ואשדוד).

עליה בשיעור גידול האוכלוסייה הכפרית

האוכלוסייה הכפרית בארץ (יישובים שמנו פחות מ-2,000 תושבים, על פי הלמ"ס) מנתה בשנת 2006 כ-582 אלף נפש, ושיעור הגידול השנתי בה מגיע ל-2.7% (מספר זה כולל גם כפרים ערביים ולכן בפועל שיעור הגידול בקרב המגזר הצברי החיי ביישובים כפריים נמוך יותר).

בקרב האוכלוסייה הכפרית ניכרת מגמת גידול, הנובעת מבניית בתים של בנים/נות ממשיכים ומהגירה של תושבים חדשים מהעיר לכפר. ההרחבות במושבים, ביישובים קהילתיים וביישובים כפריים מאפשרות את הגידול הזה, שהוא גבוה משנים קודמות ואף מהמוצע הארצי (במושבים ובמושבים שיתופיים 3.3% גידול שנתי, ביישובים כפריים אחרים 4.4%, וביישובים קהילתיים 5.4%).

ביבליוגרפיה

ספרי עיון ומדע

- סיקרון משה, דמוגרפיה: אוכלוסיית ישראל - מאפיינים ומגמות, 2004.
- סופר ארנון וביסטרוב יבגניה, מדינת תל אביב - איום על ישראל, קתדרת חייקין לגאואסטרטגיה אוניברסיטת חיפה, 2006.

פרסומים מדעיים מקצועיים ודוחות

- אדלר שמואל, הירידה בקרב עולי ברית-המועצות לשעבר שעלו בתקופה שבין 1.1.89 ובין 31.12.02, המשרד לקליטת העלייה - האגף לתכנון ולמחקר, פברואר 2004.
- ברודסקי ג'ני, שגור יצחק ובאר שמואל (עורכים), קשישים בישראל: שנתון סטטיסטי 2005, משאב, מאירס - ג'וינט - מכון ברוקדייל ואשל, אפריל 2006.
- גולד אריק ומואב עומר, בריחת המוחות מישראל, מרכז שלם המכון הכלכלי-חברתי, מאי 2006.
- פרידברג אשר, הירידה מן הארץ: ביבליוגרפיה מוערת, המרכז הירושלמי לענייני ציבור ומדינה, 1996.
- הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, אוכלוסייה, סטטיסטיקה 14, 2001.
- הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, הודעה לעיתונות - דפוסי פיריון בישראל בשנת 2004, 30.8.2005.
- הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, הודעה לעיתונות - דפוסי פיריון בישראל בשנת 2006, 5.11.2007.
- הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, הודעה לעיתונות - דתיות בישראל - ממציא סקר חברתי 2002-2004, 9.4.2006.

- הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, הודעה לעיתונות - השנתון הסטטיסטי לישראל 2007 - מס' 58, 10.9.2007.
- הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, הודעה לעיתונות - לקט נתונים לרגל יום הילד הבין-לאומי החל ב-20 בנובמבר 2006, 15.11.2006.
- הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, הודעה לעיתונות - מבחר נתונים דמוגרפיים מתוך השנתון הסטטיסטי לישראל, מס' 57, 17.9.2006.
- הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, הודעה לעיתונות - נתונים לרגל יום הקשיש הבין-לאומי, 27.9.2006.
- הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, הודעה לעיתונות - סקירה דמוגרפית בישראל לשנת 2005 - הבהקות, 27.11.2006.
- הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, הודעה לעיתונות - פרסום השנתון הסטטיסטי לישראל 2007 - מס' 58, 10.9.2007.
- הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, הודעה לעיתונות - משפחות ומשקי בית בישראל - לקט נתונים לקראת "יום המשפחה" נתוני 2005, 13.2.2007.
- הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, לוחות תמותה של ישראל 2004-2000, 2005-2001, 2006.
- הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, משקי בית ומשפחות: תכונות דמוגרפיות 2001 - 2002 - על פי סקרי כוח אדם, 2006.
- הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, נשים וגברים, סטטיסטיקל 40, 2004.
- הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, סקרי כוח אדם, לקט ממצאים סטטיסטיים 2003/9, 2003.
- הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, שנתון סטטיסטי לישראל 58, 2007.
- הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, שנתון סטטיסטי לישראל 57, 2006.
- הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, שנתון סטטיסטי לישראל 58, 2007.
- הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, שנתון סטטיסטי לישראל 57, 2006.
- הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, שנתון סטטיסטי לישראל 56, 2005.
- הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, שנתון סטטיסטי לישראל 55, 2004.
- הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, שנתון סטטיסטי לישראל 54, 2003.
- הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, שנתון סטטיסטי לישראל 53, 2002.
- הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, שנתון סטטיסטי לישראל 52, 2001.
- הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, שנתון סטטיסטי לישראל 51, 2000.

ארכיונים ומאגרי מידע

- הכנסת מרכז המחקר והמידע, גיל הפרישה לפנסיה, שיעורי הילודה והתמותה בישראל ובארצות ה-OECD, תשואות קופות הגמל וחברות הביטוח בשנים האחרונות בישראל - מוגש לחבר הכנסת חיים כץ, 2003.
- הכנסת מרכז המחקר והמידע, הקשיש במדינת ישראל: זכויות, חובות ושירותים, 2006.
- הכנסת מרכז המחקר והמידע, מצבם של עולים קשישים בישראל - מוגש לוועדת העלייה, הקליטה והתפוצות, מרכז 2006.
- הכנסת מרכז המחקר והמידע, תופעת בריחת המוחות וגיוס המוחות בעולם ובישראל, 2006.

כתבות ומאמרים בעיתונות

- אלמוג עוז וויימן גבי, "הרייטינג של פסטיגל העוני", nrg, 20.1.2006.

אתרי אינטרנט

- אתר [Population Reference Bureau](#), תאריך כניסה: 26 ביוני 2008.
- אתר [Central Intelligence Agency](#), תאריך כניסה: 26 ביוני 2008.
- אתר [UNESCO](#), תאריך כניסה: 26 ביוני 2008.

[לדף המאמר באתר <<](#)